

GOTTFRIED KELLER

SEDM LEGEND

Z němčiny přeložila

TERÉZA NOVÁKOVÁ.

Úvod literárně historický napsal

ARNE NOVÁK.

V PRAZE.

NÁKLADEM J. OTTY.

1904.

Počátkem sedmdesátých let nastává pro padesátiletého Gottfrieda Kellera dlouho čekaná chvíle básnického obrození: státní písař curyšský proměňuje se po dlouhém odmlčení opětně v novellistu, vrací se k starým literárním plánům, uvažuje o odložených motivech, prohlíží dávné náčrtky. Zdá se, že přichází nové léto plné květů, písní a barev pro umělce utichlého na patnáct let, a všichni, kdož se obávali, že úřední prach státního archivu města Bodmerova udusí úplně poesii Kellerovu, s podivem pozorují, že dary, které básník „Zeleného Jindřicha“ podává, jsou sladší, opojnější a vonnější, než plody jeho bouřného mládí. Všechna novellistická produkce tohoto pozdního údobí tvorby Kellerovy připomíná babí léto, kdy kontury krajiny jsou pevnější a barvy její sytější; vlídná pohoda rozestřena jest nad nimi, uklidněný jas je prosycuje, moudrý úsměv je oblévá. Všecky mízy, jež z jara nedočkavě a divoce stoupaly, proměňují se v medové šťávy zralého ovoce;

všecko bujné větvoví, jež v máji bojovně se dralo na všechny strany, přimyká se teď v krásné souměrnosti ke koruně; překypující zeleň, jež druhdy těkavě rozlévala se v listoví, proměňuje se v sytou olivovou barvu, která záhy zahoří královským purpurem a benátským zlatem. Mohutná energie, kdysi lehkomyšlně marněná a utrácená, zužitkuje se teď moudře; rozběhlé druhdy síly koncentrují se nyní účelně; duchaplné dřívější náběhy podřizují se celistvé jednotě. Keller básník dovršuje se Kellerem umělcem; Keller lyrik těsněji se slučuje s Kellerem epikem; k pronikavému nadání přistupuje složitá kultura; tryskající pramen poetický řídí a prohlubuje mužná sebekázeň.

Díla tohoto druhého tvůrčího období Kellerova, vrcholícího brzy po roce 1876, kdy „právě pensionovaný pan státní písař — bylo to vysoké a vlivuplné postavení — koupil si důstojný župan a oddal se neprodleně provádění básnických záměrů,“ zahrnují značnou řadu svazků. Nehledíc k úplnému přepracování románu „Der grüne Heinrich“, které wertherovsky vzrušené zpovědi mladého srdce dalo příliš klidné linie „Wilhelma Meistersa“, jsou to knihy: „Sieben Legenden“ (1871); druhý, úplně samostatný díl „Leute von Seldwyla“ (1874); rozkošný cyklus „Züricher Novellen“ (1877) a polonovellistická, polorománová skladba

„Das S i n n g e d i c h t“ (1881). Poslední velká práce básníkovy, přesně a úměrně komponovaný román „M a r t i n S a l a n d e r“ (1886) vymyká se jinak širokému rámci této štedré periody; není tu již světlý a jasný vzduch babího léta, nýbrž dýchají sem chladným a přísným svým vanem blížící se Dušičky. Ty nedaly skutečně na sebe dlouho čekati; když byly již uvity všechny vonné kytice a upleteny všechny barvitě věnce a když chladné slunce stálo již nízko, přišel smutný ten den. V polovici roku 1890. záhy po sedmdesátých svých zrozeninách, oslavených nadšeně všemi přáteli a ctiteli velkého švýcarského básníka, odešel Gottfried Keller na vždy do zahrad, kde stále zrají sladká a vonná jablíčka svaté Doroty.

„Sedm legend“, které zahajují nové údobí tvorby Kellerovy, zaměstnávalo básníka již za berlínského pobytu r. 1854 a 1855. Tehdy na samém sklonku let putování a učení, jichž radosti a nejistoty, smutky a pochybnosti vypěl ve dvou svazcích „B á s n í“ a „N o v ě j š í c h b á s n í“ a jež zpívajícími barvami Boecklinovskými vymaloval na širokém plátně „Zeleného Jindřicha“, nastala chvíle, kdy Kellera svůdně lákal smělý experiment napsati dílo nečasové a neosobní, zbaviti se na okamžik vlastního nepokojného já a vystěhovati se na chvíli z trýznivé a trudné přítomnosti. Tak sáhl přesvědčený vyznavač Feuer-

bachův k době a kultuře skutečně protilehlé; filosofický radikalismus „Podstaty křesťanství“ zaměnil na chvíli věřící naivností „Života svatých, z neklidného ovzduší doznívajících červenecové revoluce zabloudil pojednou do zbožného klidu třináctého věku, z nudné měšťácké společnosti se vyhostil, aby se usadil mezi mnichy a rytíři: toho, co získal Goethe antiikou, snažil se nabýti Keller středověkem. Tehdy, ještě před vytvořením „Lidí Seldwylských“ znamenalo „Sedm legend“ pro básníka právě jen tento psychologický experiment; k uskutečnění plánů se nedostal. V době té nebyl si ještě jist o vnější formě těchto legendárních parafrasí; mínil je původně zasaditi do rozměrného rámce novellistického cyklu, který při definitivním zpracování změnil název „Galatea“ za titul „Das Singsgedicht“; ale brzy poznal, že se přílišný rozměr legend sám tomu vzpírá. Sedm let ležely legendární skladby mezi papíry básníkovými; teprve roku 1862 již za doby „státního písařství“ prohlédl Keller prácičky ty znovu a poslal je do Hamburku Strodtmannovi pro jeho literární podnik „Orion“, ale nesnáze honorářové způsobily, že publikace zůstala po devět let opět v stolku básníkově, který na ní ničeho neměnil. V létě r. 1871 žádala firma Goeschenova básníka za příznivých podmínek o rukopis, Keller prohlédl legendy, podrobil je některým změnám a zamýšlel vy-

dati pod titulem „Na zlaté půdě“ („Auf Goldgrund“), dotýká se tak jejich techniky, připomínající primitivní malířství církevní, jež svoje vroucí postavy a naivní architektury staví na zlatý podklad. Ale básníkův přítel, esthetik a kritik F. Th. Vischer neschvaloval tento trochu strojený a hravý název, upozorňoval však Kellera důtklivě, aby neopomenul předeslati ironickou předmluvu, v které by před vlastním dílem předstoupil před čtenáře autor, podobně, jako v Goethově Faustu divákovi nejprve se představí divadelní ředitel, básník a žertovná osoba. Gottfried Keller uposlechl pouze částečně rady druhovy; odmítl též vlastní nápad přidati ještě jednu legendu (z cyklu o sv. Brandanu) a odeslal v prosinci r. 1871 rukopis „Sedmi legend“ se stručným úvodem do tiskárny. Tisk zdržel se stávkou sazečskou a tak teprve o velkonocích r. 1872 dostalo čtenářstvo „toto malé entremet, tuto směšnou misku zavařených švestek“, jak Keller vtipně „Sedm legend“ nazývá. Kniha měla pronikavý úspěch, záhy byla překládána do francouzštiny, brzy byla uspořádána nová vydání;*) vynikající kritické jako F. Kürnberger, jemný mluvčí esthetické Vídně, a W. Scherer, obzíravý pozorovatel s hlediska moderní historie literární,

---

*) Přítomný překlad zakládá se na šestém vydání úplně se shodujícím s vydáním třetím, pro něž r. 1884 autor znovu revidoval a upravil text.

nadšeně a otevřeně vyslovili svůj radostný obdiv.*)

Legendy, skládající žertovný passionálek Kellerův, dělí se látkově ve dvě skupiny, odpovídající celkově oběma hlavním křídům církevní literatury středověké. Křesťanství řecké, odehrávající svá zkrácená divadla s dlouhými meditativními monology v prvoobcích na březích Černého Moře a na pustinách egyptských, odkázalo své paměti budoucnosti ve velikém souboru legend psaných původně řecky a známých v středověkých literaturách pod úhrnným názvem „Životy otcův“. Zázračná a mnohomluvná ta encyklopedie střídající tu pestré líčení sensačních divů se suchými asketickými úvahami a vodící z rozmařilé nádhery orientálních měst a paláců do chmurných poustev, poskytla motivy legendám, jež zpracoval Keller v „Eugenii“ a „Svatě zlém Vitališovi“, jako vůbec jest zdrojem sujetů v moderních literaturách, od Flaubertova „Pokušení svatého Antonína“ po „Hilariona“ J. Vrchlického. I náměty legend „Dorotin kvě-

---

*) Studie Kürnbergerova čte se nyní v rozkošné sbírce jeho essayí »Litterarische Herzenssachen«, Scherer pojal svoji úvahu do knihy »Vorträge und Aufsätze zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland und Oesterreich«. Kromě těchto statí dlužno uvésti též III. díl J. Baechtoldova »Gottfried Kellers Leben« jako hlavní pramen pro poznání vzniku, pramenů a povahy »Sedmi Legend«.

tinový košíček“ a „Legenda taneční“ patří východní literatuře legendární, ač utěšený příběh o svaté Dorotě se zálibou vypravován a zpracováván byl i na západě. V rytířském feudalismu dvanáctého a třináctého věku tkvějí kořeny tří legend Marianských, „Panna a ďábel“, „Panna a jeptiška“ a „Panna jako rytíř“; jsou tu volné variace různých motivů rozsáhlého svodu „Života Mariina“, který za nadvlády rytířské a klášterní kultury přecházel z lithurgické literatury latinské po částech do písemnictví národních, obohacován narmoze o rysy místní a tradice domácí. I buduje G. Keller na podkladě ohromné literatury legendární zahrnující mnoho tisíc čísel a objímající veškeré křesťanstvo, které dochovávalo tak v církevním rouše novellistické a romaneskní trosky klassické.

Tato legendární literatura stala se hlavně od dob romantiky hlubokou studnou moderních básníků, jichž časový a místní exotismus libuje si v bizarních a úchvatných sceneriích skytaných naivními povídkami středověku; i látky Kellerem v „Sedmi legendách“ přebásněné, vracejí se mnohonásobně v poesii moderní. Nehledíc k Flaubertovi, jenž před „Pokušením sv. Antoňína“ často hnal svoji archaeologickou vášeň do vyprahlých pustin egyptských, mezi vychrtlé anachorety sváděné luznými fantasmagoriemi rozkošnických žen, byl to A. France, jenž v barvitém ro-

máně „Thais“ sledoval tytéž krásné hříšnice. za nimiž konal svoje podivné výpravy i „Svatě zlý Vitališ“. Náš J. Zeyer zpracoval s legendárním pathosem a s liturgickou vznešeností náměty dvou mariánských piec Kellerových: v „Sestře Paskalině“ čteme raffinovanou variaci motivu „Panny a jeptišky“, k němuž v poslední době vrátil se i psychologický bystrozrak Maeterlinckův v „Sestře Beatrici“ a jež v krajní naivitě lidové pověsti zaznamenal také A. Heyduk v „Legendě o sv. Blaženě“ („Za dlouhých večerů“); „Panna a ďábel“ stýká se se Zeyerovou „Legendou o rytíři Albanu“.

Keller však nečerpal přímo ze staré latinské a řecké literatury legendární, nýbrž našel látku sebránu v německé knize podružného významu v „Legendách“ Ludvíka Theobula Kosegartena, (1804), jenž tutéž látku zpracoval též veršově ve spisku „Sagen der kirchlichen Vorzeit“. Na různých místech prvního svazečku „Legend“ snesl Kosegarten motivy, jež Keller přebásnil a chvílemi i komplikoval (tak hlavně v „Taneční legendě“). O poměru svém ke Kosegartenovi praví Keller sám rozmarně v listě adressovaném básníku F. Freiligrathovi: „Našel jsem sbírku legend od Kosegartena, vyprávěnou neohrabaným, pobožnůstkářským a prostoduchým slohem, což u severoněmeckého protestanta jest dvojnásob směšno. Vybral jsem sedm neb osm kou-

sků ze zapomenutého škváru, počal jsem je vyprávěti nasládlými a svatými slovy Kosegartenka a udělal pak z toho eroticko-světskou historii, v níž „Panna Maria jest ochrannou patronkou všech vdavek chtivých.“

Zříká-li se tudíž Keller sám výslovně látkové původnosti a novosti motivů, zdůrazňuje tak zároveň své pointy a svá pojetí. Teprve u G. Kellera stává se Theofilus milencem svaté panny Doroty a teprve v jeho legendě znamenají jablíčka dívčími zuby nakousnutá brzký sňatek milujících v ráji; teprve u humoristy švýcarského končí mučedník církve Vitališ v náručí vzácné slečinky jako vzorný manžel a dokonalý světák; Kellerovou invencí jest svůdné kouzlo krásného ďábla, jemuž podléhá i sama svatá Panna, jakož vroucně rodinný ton, jímž vyznívá „Panna a jeptiška“. Keller nechává církevním legendám jejich dějový podklad, ale mění jejich tendenci; vypravuje jejich starobylé znění, ale skrývá za ním jiný smysl; zůstává i při legendární látce rozmarným humoristou, ironickým čtveřákem, moderním šibalem. Tímto združením zdánlivě protichůdných rysů, legendárnosti a humoru, posvátnosti a ironie, vzletu a intimity, středověkého romantismu a rázovitého moderního realismu stvořil Keller nový genre literární, úplně odlišný od vsí dosavadní poesie legendární.

Před Kellerem znala poesie dva zcela

kontrastující typy básníků, zabývajících se v moderní době látkami legendárními. Jedni, typičtí to romantikové, vzdávali se úplně a bez výhrad náladě a cítění starých legend, klaněli se jejich světicím a podléhali suggestivní moci jejich zázraků, ztráceli sebe a svoji dobu, jen aby byly dostatečně středověcí: to jest na př. Ludvík Tieck, jenž kreslí svoji svatou Genovefu s vroucností a primitivismem legendy, nebo Julius Zeyer, který kleká v „Zahradě Mariánské“ před Madonnou s liturgickými gesty a zbožnými city věřícího katolíka. Druzí jsou hořcí dědicové starého racionalismu a s důrazem užívají proti anthropomorfisující legendě jeho britkých bodných zbraní, jeho ironie, jeho sarkasmu, jeho vzbouřené frivolity; obdivovatelé Lukianovi, jenž podobně napadl řeckou legendu zvanou mythologií, posmívají se legendě jizlivě jako Voltaire neb travestují ji potměšile a kousavě jako Heine. v jehož ostré nenávisti proti všemu anthropomorfismu chvílemi snad se probouzí nesmiřitelný obrazoborný montheismus jeho kmene. Prvnímu typu chybí úplně humor, druhému naivita; první obětuje vlastní osobitost látky, druhý podřizuje legendu svému krajně rozvítenému temperamentu; objímá-li první typ exaltované sentimentality, zahrnuje druhý blaseované pochybovače.

Gottfried Keller byl první básník, jenž dospěl k šťastné synthese obou typů, přinesl

i ironický humor i bezprostřední naivitu. Naznačená změna pointisace a tendence legend jest dokladem překypujícího humoru Kellero-va, jako jím jest též rozmarně světská paedagogika a morálka šelmovského básníka, který důsledně předvádí vítězství přírody nad exaltovanou duší, triumf zdravých smyslů nad umělou askesí, přesilu přirozených citů nad raffinovanými pomysly, způsobem, jenž není nepodoben Fieldingovu a Wielandovu řešení podobných mravních konfliktů. Moralista, jenž jest světákem, jest jistě humo-ristický typus, který má zajímavý pendant v smíškovi, jenž napomíná stále k uctivé váž-nosti. Kürnberger pěkně ukázal, jak Keller směje se svým hrdinům z plna hrdla, ale jen potud, pokud jim neubírá jeho upřímný smích úctyhodné vznešenosti; a tento zvláštní dar uschopňuje jej, smáti se všemu dvořanstvu nebeskému i se samým Hospodinem, aniž přes jeho řádky přelétne sebe menší stín blasfemie. Jeho smích není zlehčující, nýbrž zlidšťující; ruší snad poměr neobmezené pokory, ale nahrazuje jej vztahem důvěrného přátelství. Chvillemi skrývá se za humorem i satirické ostří: jsou-li všecky legendy nabroušeny proti askesí a coelibatu, bodají jednotlivé z nich různé zlořády v církevní organizaci; Keller nedovedl ovšem zapomenouti liberálních ná-zorů, z nichž vyšel a zejména svého odporu proti racionalismu v theologii, jemuž dal pěk-

ný výraz kdysi v přípitku na počest liberálního bohoslovce Al. Schweizera: „Jsou, nemýlím-li se, dva druhy theologů: jedni, kteří stojí nad milým Bohem, druzí, kteří stojí pod ním. Alexander Schweizer náležel vždy k tomuto druhu: ať žijel!“ Kdo však, zdůrazňuje v „Sedmi legendách“ jen tuto satirickou stránku, buď knize vůbec nerozumí, nebo jí rozuměti nechce.

Bezprostřední naivita jest jistě dominanta všech legend Kellerových; jest nám, jako bychom se náhle octli mezi starými obrazy Lochnerovými neb Carpacciovými, zdá se nám, že přenášíme se do prostoduché literatury XVI. věku, kdy Bůh-Otec zkoušel rozčuchané a rozpustilé děti Eviny z náboženství dle lutherského katechismu, jak nám Hans Sachs vypráví; dětská prostomyslnost převládá. V mythologii a legendě promítá se tato naivita důslednou anthropomorfisací, která všecky poměry božské a pomysly theologické překládá do lidského života, dávajíc Bohu i Madonně veškeré atributy člověka. Keller dívá se na nebe a jeho příslušníky v „Sedmi legendách“ oddaným zrakem katolického děcka neb věřícíma očima katolického národa v jeho dětství a tento zrak vidí jasně a podrobně každý nepatrný detail, každou podružnou maličkost. Nadšený vyznavač Feuerbachův, znající přece pronikavě psychologii kultu i náboženství, tváří se nevinně,

jakoby vůbec netušil dosahu svých prostomyslných slov; vypravuje, dle případného výrazu Kürnbergerova své legendy jako „enfant terrible katolicismu“.

O podivuhodnou směs krajní naivity a kritického ducha sdílí se s Kellerem básník-humorista, rozmarný ironik, šibalský vypravovatel na české půdě Jan Neruda. Několik charakteristických básnických čísel knihy „Ballady a romance“ přimyká se těsně k umě-uměleckému pojetí „Sedmi legend“. Také Jan Neruda pokusil se v této knize zhostiti se churavé vlastní osobnosti, vymaniti se na čas z nepokojné své doby, přemoci zneklidňující otázky a pochybnosti své generace; i on usiluje stvořiti dílo nečasové a neosobní, jako Keller chtěl v „Sedmi legendách“ podati „protest proti despotii časového ve volbě látky“ (výrok Kellerův k Emilu Kuhovi). V „Balladě tříkrálové“, „Romanci štědrovečerní“ a v „Balladě o svatbě v Kanaan“ volí i Neruda legendární děje ze staré tradice prvních století křesťanských, aby jim podložil novou tendenci a jiný smysl; i on, náboženský skeptik, anthropomorfisuje tu s krajní naivností a stylisuje božství způsobem lidové prostoduchosti. V těchto rozkošných příbězích ze života Ježíšova vypravovaných slohem lidové vroucí poesie, Neruda dospívá mistrovství, jako důsledný stylisátor, jenž dociluje prostoty, aniž lze pozorovati, že tato

jest chtěná a úmyslná. Nejsou to shody náhodné: mezi oběma básníky, jichž stáří dopracovalo se k definitivnímu osobitému slohu uměleckému, jest duchovní příbuzenství. Oba prosyceni tradicemi rodné půdy, tvoří nové umění, jež nebylo snad úplně správně charakterisováno jako básnický realismus, umění příznačného rysu, ostře zachycovaného s mocným pohnutím citovým, takže jeví se oba jako temperamenty význačně humoristické.

Tato Kellerova význačná vlastnost vyjímáti z každé osoby nejosobnější rys, vytýkati z každé krajiny nejmalebnější scenerii, zobrazovati každou situaci základní charakteristickou linií, kterou skvěle uplatnil v obou svazcích „Lidí Seldwylských“ i „Curyšských novellách“ vrací se i v „Sedmi legendách“. Tím jeví se Keller pravým protichůdcem exaltovaných básníků, jimž časově i místně exotické ovzduší legendy odnímá schopnost viděti jasně a význačně. Keller naopak charakteristické ty rysy vesměs oživuje a křísí, zpřítomňuje a přibližuje, neznaje vůbec, podoben příteli a krajanu svému Boecklinovi, ani mrtvých scén ani neživé přírody. Odtud i slovná technika, obdivovaná již na „Zeleném Jindřichovi“: ekonomie přesně volených slov zvyšuje dojem bezprostřednosti, bohatství svěžích, nových obrazů stupňuje názornost vypravování, překvapující rozmarnost epithet brzy

vážných, brzy žertovných, dovršuje kypící životnost dějovou.

Tak v přítomném svazečku nalezne čtenář dvojí: jednak cele nový genre legendární poesie, která neodolatelně mísí humor s naivností, ironičnost se vzletem, jednak starého dobrého Kellera, jehož knihy dle vděčných slov Nietzscheových chutnají „tak čistě, čerstvě a jadrně jako med“.

A r n e N o v á k.

V Praze, v lednu 1904.